

Orman Bakanlığı Yayın No. : 045
Müdürlük Yayın No. : 008

ISSN 1300 - 9508

**EGE BÖLGESİNDE ÇAMFISTIĞI İŞLETMECİLİĞİ
ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR**

**SOCIO - ECONOMIC STUDIES
ON STONE PINE (Pinus pinea L.)
FARMING SYSTEMS IN AEGEAN REGION**

**Fevzi BİLGİN
Zerrin AY**

TEKNİK BÜLTEN NO. : 8

**T. C.
ORMAN BAKANLIĞI
EGE ORMANCILIK ARAŞTIRMA
ENSTITÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

EGE FORESTRY RESEARCH INSTITUTE

İZMİR / TÜRKİYE

1997

ÖNSÖZ

Çalışma, Ege Bölgesinde geniş yayılış gösteren Fıstıkçamı (*Pinus pinea L.*) nın bir yan ürünü olan çamfıstığının sosyo-ekonomik önemini, bu ürün ile ilgili mevcut tarımsal işletme, işletmeciler yapılarını da ele alarak ortaya koyabilmek ve sonuçlar çıkarmak amacıyla Yapılmıştır.

Çalışmada özel işletmeler üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Ege Bölgesi'nde fıstıkçamı alanları taranmıştır. Bu yörelerdeki özel işletmeler ele alınarak, üretimden pazara sürüm aşamasına kadar tüm yönleriyle irdelenmiştir.

Fıstıkçamının son yıllara kadar ormancılık politikalarında önemli bir rolünün olmadığı, bu türle ilgili yapılan çalışmaların yetersizliğinden anlaşılmaktadır. Oysa, fıstıkçamı ağaçlandırma alanlarının, orman-halk ilişkilerindeki önemi de göz önünde bulundurularak artırıldığı, özel ağaçlandırmalar, fidanlık tesisleriyle yaygınlaştırılmaya çalışıldığı da dikkate alınır, işletmeciliğini irdelenecek ve kırsal kalkınmadaki etkisini belirleyecek bir çalışmanın Ege Bölgesi için önem arz ettiği görülmektedir.

Bu durumdan yola çıkılarak, 1995 yılında Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü programına alınan proje, içeriği doğrultusunda zamanında bitirilerek sonuçlandırılmıştır. Bu proje aynı zamanda Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümüne de yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.

Çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen Bergama-Kozak ve Aydın-Koçarlı orman işletme şeflikleri personeline, yöre köy muhtarlarına, üreticilere, kooperatif başkanlarına, ilgili oda, birlik, borsa ve diğer kurum yöneticilerine tüccar, ihracatçılara ve Enstitü Müdürlüğümüz personeline teşekkürleri bir borç bilirim.

Çalışmanın, meslektaşlarımıza faydalı olabilmesi dileğiyle.

İzmir-1997

Fevzi BİLGİN

ÖZ

Çalışma esas itibarıyla alan çalışmasına dayanmaktadır. Bu amaçla Ege Bölgesi fıstıkçanı alanları taranmış, belirlenen İzmir ili Bergama-Kozak yöresinde 52 adet, Aydın ili Koçarlı-Mazon bölgesinde ise 41 adet tarımsal işletmeyle anket çalışmaları yapılmıştır. Çalışma 20 köyde uygulanmıştır. İşletmeler tesadüfi olarak belirlenmiş ve fıstıkçanı alanları üç ayrı gruba (küçük, orta, büyük) ayrılarak incelenmiştir.

Muhtarlar, üreticiler ve tüccarlarla anket çalışmaları yapılmış, diğer kurum yöneticileri ile ise bire bir görüşülmüştür. Yine her iki yöreyi temsil edecek şekilde örnek alanlar alınarak, buralarda birim alandaki (dekar) ağaç sayısı, kozalak miktarı ve oluşturulan yaş gruplarına dağılımları belirlenmiştir.

Elde edilen veriler derlenerek, çizelgeler haline getirilmiştir. Çizelgelerdeki yüzde dağılımları, ortalamalar ve yöreler arası ilişkiler bilgisayarda Ms Excel ile değerlendirilmiştir.

Çalışmada yörelerdeki fıstıkçanı ormanları, köy tüzel kişiliklerine ait alanlardaki fıstıkçanı işletmeciliği, işletmelerin sosyo-ekonomik yapıları, gelirleri, arazi varlıkları, işletmecilerin fıstıkçamlıklarında yaptıkları uygulamalar, tüccarlar, kooperatifler ve Türkiye'nin çamfıstığı ihracat ve ithalatı incelenmiştir.

Sonuç olarak, mülkiyet sorunlarına, araştırma geliştirme çalışmalarına, örgütlenmeye, geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesine, ihracat dolayısıyla pazar ve pazarlama sorunlarına yönelik bazı öneriler üretilmiştir.

ABSTRACT

The case study principally is a field survey. For this purpose the stone pine stands of Aegean Region was scanned and the questionnaires were filled for 52 farms in Bergama-Kozak district of Izmir Province and 41 farms Koçarlı-Mazon district of Aydın Province. The survey was carried out in 20 villages. The studied farms were selected by random sampling and divided into three categories (small, medium and large).

The questionnaires were answered by village headmen, farmers and traders. The managers of other organizations were interviewed. Number of trees, number of cones per unit area (1000 m²) and distribution into age classes were determined.

After compilation, the resulting data were tabulated. Distribution of percentages, means and relations between localities were evaluated by using Ms Excel.

The stone pine trees, farming in the areas owned by private ownership, socio-economic structure of farms, land properties, practices used by farmers in stone pine stands, traders, cooperatives and pine nut import and export of Turkey were examined under the fitting subtitles.

Some suggestions are given for ownership problems, research and development, diversification of income sources, export, and marketing problems.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	2
ÖZ	3
ABSTRACT	4
GİRİŞ	6
2. LİTERATÜR ÖZETİ	8
3. MATERYAL VE YÖNTEM	10
3.1. Materyal	10
3.2. Yöntem	10
3.2.1. Verilerin Elde Edilmesinde İzlenen Yöntem	10
3.2.2. Verilerin Analizi Sırasında İzlenen Yöntem	11
4. İNCELEME YÖRELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	12
4.1. İzmir-Bergama- Kozak Bölgesi	12
4.2. Aydın-Koçarlı-Mazon Bölgesi	13
5. BULGULAR VE TARTIŞMA	14
5.1. İncelenen Yörelereki Fıstıkçamı (<i>Pinus pinea L.</i>) Ormanlarının Bazı Özellikleri	14
5.2. Köy Tüzel Kişiliklerine Ait Fıstıkçamlıkları	15
5.3. İncelenen İşletmelerde Sosyo-Ekonomik Durum	15
5.3.1. İşletmecilerin Genel Yapıları:	15
5.3.2. Satışlar ve Gelirler	16
5.3.3. İncelenen İşletmelerin Arazi Varlıkları, Mülkiyet ve Parçalılık Durumları	17
5.4 Fıstıkçamlıklarında Yapılan Uygulamalar	18
5.5. İlgili Kooperatifler, Yapılanmaları, Yöredeki Etkinlikleri	19
5.6.Çamfıstığı Alımıyla İlgili Tüccar ve İhracatçılar	21
5.7. Pazarlar	23
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	28
ÖZET	33
SUMMARY	35
KAYNAKÇA	36

GİRİŞ

Ormanlık politikalarının uygulanabilir bir nitelik kazanabilmesi ve yapılan planlamaların etkin bir şekilde yönlendirilebilmesi için bu yörelerde yerleşik kitlelerin genel yapılarının çok iyi irdelenmesi ve alternatiflerin bu hususlara göre belirlenmesi gereği kaçınılmaz bir gerçektir.

Orman teşkilatının çalışma alanlarında bugün, ülkenin en yoksul kesimini oluşturan Türkiye nüfusunun %18'i, kırsal nüfusun ise % 44'lük bir kesimi olan, yaklaşık 9 milyon insan yaşamaktadır. (DPT.1990, DIE.1993) Bu nüfusun kişi başına hesaplanan ortalama yıllık geliri ise İzmir-Tire köylerinde yapılan bir çalışmada da ifade edildiği gibi 700-800 A.B.D Doları düzeyindedir. (Engindeniz. 1993).

Orman içi ve kenarında yaşayan halkın iki temel geçim kaynağı vardır. Bunlardan ilki tarım, diğeri ise ormancılık faaliyetleridir. Bu bölgelerde çalışan nüfusun %27'si ormandan, %73'ü ise tarım ve diğeri faaliyetlerden gelir elde etmektedir. Temel üretim faktörü ise emektir. Doğa faktörü içerisindeki toprak faktörü ve sermaye faktörü ise yetersizdir. Girişimcilik ise bu yörelerde çok azdır. İşletme başına düşen ortalama arazi genişliği 41,5 da (TZOB), orman içi köylerde ise 27 da dır. (Gökçe,1992) Yine bu yörelerde tarım işletmelerine yönelik analiz ve planlama çalışmaları yeterince yapılamamış, üretim potansiyelleri yeterince saptanamamıştır.

İşte böyle zor bir coğrafyada çalışan ormancılardan önemli avantajlarından biride, orman içi ve çevresinin tarımını geçimlik tarım sürecinden kurtarıp ticari tarım sürecine sokabilecek, aşağı mıntikalarda yetişmeyen yada yetiştirilmeyen, yaygınlaştırabilme imkanları bulunan pazar-fiyat ilişkileri iyi ikincil orman ürünlerinin bu yörelerde bulunmasıdır. Toplum ormancılığı açısından bakıldığında da kaynakların yöre insanların yararına olacak şekilde ama devamlılık prensiplerini de göz önünde alarak müdahale etme zorunluluğu vardır.

Tüm Türkiye kırsalında olduğu gibi Ege Bölgesi kırsalı da, yukarıda belirttiğimiz yapı ve imkanlara sahiptir. Diğeri önemli bir avantajı ise gerek çeşitlilik

bakımından gerekse toplu olarak bulunması ve yaygın olarak yöre insanları için gelir yaratması açısından zengin ikincil orman ürün gruplarına sahip olmasıdır. Bunlardan biri de özel mülkiyete sahip arazilerde bulunması ve yetiştiriciliğinin yapılması nedeniyle fıstıkçamıdır. Özellikle işletmeciler fıstıkçamı işletmeciliğine başlama nedenlerini;

a-Ekonomik getirisinin fazla

b-Pazar sorununun bulunmaması

c-Fazla sermaye gerektirmemesi olarak göstermişlerdir.

Bu nedenlerden dolayı Ege Bölgesi'nde yöresel bazda bazı tarım işletmelerinde fıstıkçamı işletmeciliği öncelikli üretim modeli olarak seçilmiştir. Çamfıstığının %85'inin ihracata yönelik olarak değerlendirildiği, 1200 ton olan toplam Türkiye üretiminin yaklaşık 1.000 tonunun bu bölgeden sağlandığı ve iç fıstık kilo fiyatının ortalama 1.200.000 TL (1996 fiyatlarıyla) olduğu düşünülürse yarattığı gelirin bu yöreler için önemi ortadır.

Dolayısıyla bu yapının tanınması ve sorunlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu amaçlardan yola çıkılarak Ege bölgesi fıstıkçamı alanları taranmış, fıstıkçamı işletmeciliğinin yaygın olarak yapıldığı bölgeler belirlenmiş ve çalışmalar bu bölgelerde yapılmıştır.

Çalışmada üç ana varsayım üzerinden hareket edilmiştir. Bunlar, Ege Bölgesi'ndeki özel çamfıstığı işletmeciliğinin yörelere göre farklılık gösterip göstermediği, diğeri çamfıstığı üretiminin yörelere yaptığı sosyo-ekonomik katkı ve sonuncusu da üretim aşamasından pazarlama aşamasına kadar olan tüm dönemlerde sorunlarının bulunup bulunmadığıdır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Fıstıkçamı asli türlerimiz arasında yer almasına rağmen üzerinde çok az çalışılmıştır.

Özelikle, yetiştirildiği yörelere yaptığı sosyo-ekonomik katkıları değerlendirici yöresel bazda yada daha geniş kapsamlı inceleme ve çalışmalarda kaynak eksikliği daha çok hissedilmektedir. Fıstıkçamı konusunda yapılan bazı çalışmalar kısa açıklamalarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

İktüeren (1973), çalışmasında fıstıkçamının Türkiye'deki yayılışı hakkında bilgi verdikten sonra, bu yörelerdeki mülkiyet problemleri üzerinde durmuştur.

Acun (1982), Devlete ait fıstıkçamı ormanları ve bu ormanların verim güçleri ve sosyo-ekonomik önemi üzerinde durmuştur. Yazar 1980 yılı orman amenajman planlarını dikkate alarak, teknik müdahalelerin çeşitli nedenlerle yapılamaması ve ıslah çalışmalarının yetersizliği nedeniyle bu ormanların tohum verim gücünün çok düşük olduğunu İspanya ve Fransa örneği ile açıklamıştır.

Catalon-Bachiller (1990), İspanya'nın orta kesimlerindeki kireçli yapıya sahip marjinal alanlarda halepçamına, fıstıkçamı aşılmasıyla oluşturulan plantasyonlarda kabuksuz çamfıstığı verimi tespitine yönelik çalışmalar yapmışlardır. Aşılmalarda ağaçlar onbeş yıl boyunca yalnızca dişi çiçek oluşumu meydana getirmiş ve bunlar suni yolla döllenirilmişdir. Çalışma sonucunda, doğal döllenme yoluyla oluşan kozalaklarla aynı sonuçlar bulunmuştur. Sonuçta; aşılama ile elde edilen plantasyonların ticari ağaçlandırmalar için uygun olduğu belirlenmiştir. İlk üretim periyodunda (8-13 yıl) yıllık ortalama 200 kg/ha iç fıstık ürününün (5x5m)'lik ağaçlandırmalarla elde edilebileceği saptanmıştır. Bu performansın artırılması amacıyla klonlar üzerinde yapılan çalışmaların devam ettirilmesi gereği ifade edilmiştir.

Tani (1991), kuraklık dönemlerinin fıstıkçamı üzerine yaptığı etkiler adlı çalışmasında, Tuscany (İtalya) bölgesinde deneme alanları olarak, kuraklık, atmosferik kirlilik ve yeraltı sularındaki tuzlanmanın fıstıkçamı ağaçları üzerinde

tepe taçlarının sararmasına, kitlesel halde ibre dökülmesine ve kozalak verim düşüklüğüne neden olduğunu saptamıştır.

Geray ve Arkd, (1993), Türkiye’de uygulanan sosyal ormancılık, karma sistem uygulamalarını ele alarak, yöresel uygulama ve gelişimleri hakkında bilgi vermişlerdir. Bu arada Kozak yöresi fıstıkçanı işletmeciliği de gözlemlere dayanılarak kısa başlıklar altında açıklanmıştır.

Çukur (1994), doktora semineri olan çalışmasında Ege Bölgesi’ndeki fıstıkçanı ormanlarının yayılış alanlarından kısa bilgiler şeklinde bahsederek, fıstıkçanı topluluklarının dağılışında etkili olan doğal ve beşeri faktörler kısa başlıklar altında incelenmiştir.

Konak ve Arkd (1996), çalışmalarında Aydın-Koçarlı ilçesindeki orman ve dağ köylerinde incelemeler yaparak, sosyo-ekonomik durumları ve alternatif gelir kaynaklarıyla ilgili önerilerde bulunmuşlardır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışmanın temel materyalini, İzmir-Bergama-Kozak ve Aydın-Koçarlı-Mazon bölgesindeki fıstıkçamı tarım işletmelerinden survey ve anket yoluyla alınan bilgiler oluşturmaktadır. Yine ilgili yörelerde 20 köy muhtarı, konuyla ilgili kooperatifler, özel, tüzel kuruluşlar, tüccar ve ihracatçılardan alınan bilgi ve dökümanlar yapılan incelemeler de materyalin önemli bir kısmını oluşturmuştur.

3.2. Yöntem

3.2.1. Verilerin Elde Edilmesinde İzlenen Yöntem

Ege bölgesi bazında envanter çalışması yapılmış, fıstıkçamı ormanlarının yoğun olduğu bölgeler belirlenmiş ve buralardaki özel işletmeler ele alınmıştır. Araştırma esas itibarıyla alan çalışması ile elde edilen verilere dayandırıldığından, yapılan arazi çalışmalarında belirlenen bölgelerden biri olan Gördes ve köylerinde fıstıkçamının önemli ölçüde azaldığı ve yerlerini tütün alanlarına bırakmaya başladığı görüldüğünden çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Mazon ve Kozak bölgelerinde ise çalışmalara başlanarak yazılı kaynaklardan yöreler hakkında genel bilgiler derlenmiştir.

Kozak bölgesinde toplam 13 köyde 52 adet, Mazon bölgesinde ise toplam 7 köyde (Çavdar köyü Söke ilçesi hudutlarındadır) 41 adet olmak üzere toplam 93 adet ana uğraşısı fıstıkçamı olan tarımsal işletmeyle anket çalışması yapılmıştır.

İncelenen köylerdeki genel yapıyı ortaya koyabilmek için, işletmeler sahip oldukları fıstıkçamı alanları itibarıyla 1-30 dekar arası birinci, 31-70 dekar arası ikinci, 71 dekar ve üzeride üçüncü olarak adlandırılarak gruplara ayrılmıştır. Bu durum, Mazon bölgesindeki işletmelerde fıstıkçamlıkları devlet mülkiyetinde olduğundan ve adet hesabına göre belirlendiğinden, aynı gruplara bağlı kalmak koşuluyla arazide alınan deneme alanlarında bir dekara denk düşen ortalama ağaç sayısı esas alınarak belirlenmiştir.

Dağıtılan toplam 93 işletme ile yapılan anketlerde, köyün fıstıkçanı alanları esas alınarak çamfıstığı işi ile uğraşan hane sayısının, genel hane sayısına oranı nispetinde tesadüfi olarak dağılımı yapılmıştır. Örneklenecek işletme sayısı üçten az olan köylerde bu rakam her grubu temsil eden örneği alabilmek için üçe yükseltilmiştir. Üçten fazla işletme örneklenecek köylerde ise grupların köy içindeki dağılımları işletmelerin sahip oldukları fıstıkçanı alanlarının gruplara göre ağırlıklı dağılımları esas alınarak belirlenmiştir. Örneğin Aşağıbey köyünde yapılan tespitlerde fıstıkçanı işletmelerinin %60 ı birinci grup, %30 u ikinci ve % 10 da üçüncü grup da yer aldığından, bu köye verilen toplam sekiz adet anketin beş adeti birinci, iki adeti ikinci ve bir adeti de üçüncü grup işletmelerle olacak şekilde dağıtılmıştır.

Yine muhtarlar ile köyün genel yapısını belirlemeye ve köye ait fıstıkçanlıklarının genel durumuyla ilgili anket çalışmaları yapılmıştır. Tüccar ve ihracatçılarla yapılan anket çalışmalarında ise pazarlar ve sorunları belirlenmiştir. Diğer kişi yada kurumlardan alınan bilgiler ise bire bir görüşme yoluyla elde edilmiştir.

Yöredeki fıstıkçanı ormanlarında ise genel sahayı temsil edecek şekilde örnek alanlar alınarak, buralarda birim alandaki ağaç sayısı, kozalak sayısı ve oluşturulan yaş gruplarına dağılımları tespit edilmiştir.

3.2.2. Verilerin Analizi Sırasında İzlenen Yöntem

Muhtarlarla yapılan anket çalışmaları, köylerin genel yapılarını ve çalışma alanlarını belirlemeye yönelik olduğundan, anketlerden araştırmanın fıstıkçanı alanları ve çamfıstığı işletmelerinin belirlenmesi ve bu işletmelerin köylere dağılımı aşamasında faydalanılmıştır.

Üreticilerle yapılan çalışmalardan elde edilen veriler derlenerek döküman ve cetveller haline getirilmiştir. Çizelgelerde belirlenen gruplara göre yüzdesel dağılımlar, ortalamalar ve gruplar arası ilişkiler sergilenmiştir.

Kooperatifler, tüccar ve ihracatçılardan alınan bilgiler ise, ilgili kuruluşlardan (Oda,birlik vb.) alınan verilerle karşılaştırılmıştır.

4. İNCELEME YÖRELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.

4.1. İzmir-Bergama- Kozak Bölgesi

İncelenen 13 adet köyün 1990 yılı nüfus istatistiklerine göre toplam nüfusu 7946, hane sayısı ise 2454'dur. Nüfusun %51 i 15-64 yaş grubundadır. Yöreye Akdeniz iklimi hakimdir. Tarımsal alanlar farklı derecelerde erozyona tabi, yer yer toprak muhafaza karakterli, oldukça düşük verimli bir yapıya sahiptir. Topraklar kumlu-balçık ağırlıklı, tuzsuz, az kireçli kahverengi orman toprağı niteliğindedir. Toprak Ph'sı 5,5-6,5 arasında hafif asit ile nötr yapı arasında değişmektedir. Bitki besin maddeleri bakımından makro elementler olan Azot, Fosfor ve Potasyum açığı vardır (Kulabaş,1994). Yörede Temmuz ortalarından Ekim ayına kadar süren dönemde su açığı görülür. Çamfıstığı dışında diğer tarımsal üretim modelleri öz tüketime yöneliktir. Çamavlu köyünde ise ana geçim kaynağını süt hayvancılığı oluşturmaktadır.

Bağcılık ve meyvecilik ise yerini fıstıkçamı alanlarına bırakmaya başlamıştır. Arıcılık ise gelişmekte olan bir daldır.

Köylerde 26908 olan toplam hayvan sayısının %68 ini küçükbaş, %32 sini ise büyükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. Salma hayvancılık yaygındır. Galeri kavakçılığı dere ve sulanabilen taban arazilerde yaygınlaşmaktadır. Arazi granit anakayaya sahip olduğundan granit işletmeciliğı Okçular, Aşağıcuma, Terzihaliller köylerinde yapılmaktadır. Yöreye hakim bitki örtüsü fıstıkçamı kısmen meşe ve kızılçamdır. Yüksek mıntıklarda karaçam yer alır. Ortalama rakım 450 m'dir. Köylerin Bergama merkeze ortalama uzaklıkları 20 km olup, asfalt yolla bağlıdır. Köyler arasındaki ulaşım da asfalt yollarla sağlanmaktadır.

Yöre köylerinde hane başına düşen ortalama arazi genişliğı 47,8 dekadır. .En büyük işletme grubu (84,2 da) Kaplan köyünde, en küçük işletme grubu ise (23 da) Demircidere köyünde bulunmuştur. Topraksız hanelerin oranı ise %30 oranındadır. Topraksız haneler hayvancılık ve tarım dışı faaliyetlerden geçimlerini sağlamaktadır. Ekler bölümünde Çizelge 1-2 de köylerin hayvan ve arazi varlıkları verilmiştir.

Yöredeki fıstıkçanı ormanları çoğunlukla özel kesimin mülkiyetinde olup tapuludur. Yukarıbey köyü haricinde kadostra çalışmaları bitirilmiştir. 16.000 ha civarında olan özel ormanların 1500-2000 ha köy tüzel kişiliklerine aittir. Devlet ormanı niteliğinde ise kızılçam ile karışık 50 ha ve 1984-1989 yılları arasında tesis edilen 220 hektarlık fıstıkçanı bulunmaktadır.

4.2. Aydın-Koçarlı-Mazon Bölgesi

1990 yılı nüfus istatistiklerine göre 7 köyün toplam nüfusu 4623, hane sayısı ise 1263 tür. Nüfusun %63 ü 15-64 yaş grubundadır. Akdeniz ikliminin hakim olduğu yörede, sulama suyu yoktur. Son yıllarda Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından su arama çalışmaları devam ettirilmektedir. Toprak, yörenin kuzeyinde kumlu balçık niteliğinde olmasına rağmen, güneye gidildikçe granit ana kayaya dönüşmektedir. En önemli akarsuyu Sarıçay'dır. Köyler arası ulaşım bozuk stabilize yollarla sağlanmaktadır. Koçarlı merkez ilçeye ortalama uzaklıkları 28 km olup, kısmen asfalt yolla bağlanmaktadırlar.

Asli geçim kaynakları çamfıstığı, hayvancılık, zeytin ve incir yetiştiriciliğidir. Diğer tarımsal ürünler (arpa, buğday vb) öz tüketime yönelik değerlendirilmektedir. Salma hayvancılık yaygındır. Hanelerin %4'ü topraksızdır. Topraksız haneler ova köylerinde mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. Hanelerin %83 hem bitkisel hem de hayvansal üretim ile uğraşmaktadır. Yöre tarım işletmelerinin % 75'i 50 dekardan daha az araziye sahiptir. Hayvan varlığının %74'ü büyükbaş olup, küçükbaş hayvan sayısı içinde de %83 ile keçi önemli bir yer tutmaktadır. Ekler bölümünde Çizelge:3 de köylerin arazi ve hayvan varlıkları gösterilmiştir.

Yörede en büyük sorun mülkiyetten kaynaklanmaktadır. Esentepe köyünde yapılan kısmi çalışmalar haricinde, orman kadostra ekipleri yörede köylerin muhalefetleri nedeniyle çalışma yapamamaktadırlar.

Fıstıkçanı ormanları devletin mülkiyetindedir. Yörede yoğun şekilde orman teşkilatı tarafından fıstıkçanı ağaçlandırmaları yapılmaktadır. 8300 ha olan fıstıkçanlıkları son yapılan çalışmalarla 10.000 ha üzerine çıkarılmıştır.

5.BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. İncelenen Yörelerdeki Fıstıkçamı (*Pinus pinea L.*) Ormanlarının Bazı Özellikleri

İncelenen yörelerdeki fıstıkçamı ormanlarının önemli bir kısmı özel şahıslar tarafından, diğer bir kısmı ise köy tüzel kişilikleri tarafından işletilmektedir. Öncelikli işletme amacı ise çamfıstığı üretimidir. Bu ormanların bir kısmı tapulu bir kısmı ise devlete aittir.

Kozak ve Mazon yörelerinde fıstıkçamı ormanlarındaki dağılımı tespit edebilmek amacıyla yapılan ölçümlerde sırasıyla bir dekarda ortalama ağaç sayısı 17.5 ve 11.8 adet olarak bulunmuştur. Bir ağaçtaki kozalak miktarı ise 21.8 ve 56.0 adet, hektardaki ortalama verim ise 68.3 kg ve 118.5 kg iç fıstık olarak belirlenmiştir. Kozak ve Mazon yörelerine ilişkin veriler Ek tablo 4 ve 5’de verilmiştir.

1995 ve 1996 yıllarında yapılan ölçümlerde yöreler arasındaki bu büyük verim farklılığının Kozak yöresinde yaşanan kuraklık ve Koçarlı yöresinde yaygın bir şekilde uygulanan kozalak kelebeğine karşı ilaçlamaların olumlu etkilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira Kozak yöresinde aynı köyde birbirine çok yakın bir alanda ilaçlama yapılan bir ağaç ile ilaçlama yapılmayan ağaç arasında kozalak tutma miktarı bakımından ilaçlanan ağacın lehine 3.4 kat bir farklılık belirlenmiştir.

Kozak yöresi ormanlarının yalnızca %5 i 60 yaşından büyük iken, bu oran Koçarlı’da %25 olarak bulunmuştur. Her iki yörede de en düşük kozalak adeti taban arazilerde, özellikle dere yataklarına yakın alanlarda görülmüştür. Bu durumu taban suyu yüksekliğinin etkilerine bağlayabiliriz.

Kozak yöresindeki tapulu fıstıkçamı ormanlarında çeşitli şiddetlerde budama ve kısmen de aralama yapılmaktadır. Kaplan köyü tüzel kişiliğine ait 600 hektarlık alanda teknik müdahalelerin yetersizliğinden ağaçlar tepe çatı oluşturamamıştır.

5.2. Köy Tüzel Kişiliklerine Ait Fıstıkçamlıkları

Toplam fıstıkçamı alanlarının Kozak yöresinde % 9.4 ü, Koçarlı yöresinde ise %3.9 u köy tüzel kişiliklerine aittir.

Bu ormanlarda çamfıstığı ağaç üzerinde ihale yoluyla satılmaktadır. Köy muhtarlığınca muhammen bedel tespit edilerek yapılan satışlarda bedelin 1/3 peşin alınmakta, diğerleri ise aynı yıl ödenmek şartıyla taksitlendirilmektedir. Satışlar mahsulün durumuna göre değişmektedir. Mahsul bol olduğunda satış alanları parçalara ayrılmakta, az olduğu dönemlerde ise toplu olarak satılmaktadır.

Köy tüzel kişiliklerine ait fıstıkçamlıkları ve gelirleri Ekler bölümünde Çizelge. 6 da köy fıstıkçamı alanları ve elde edilen kazançlar başlığı altında verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, 1996 yılında çamfıstığı geliri Kozak yöresinde köy ortalaması olarak 964.290.000 Tl iken, bu rakam Koçarlı köylerinde 409.600.000 Tl de kalmıştır. Elde edilen gelir köyün ortak ihtiyaçlarına ayrılmaktadır.

5.3. İncelenen İşletmelerde Sosyo-Ekonomik Durum

5.3.1. İşletmecilerin Genel Yapıları:

Kozak yöresi işletmelerinde ortalama hane halkı nüfusu 3.6 olarak bulunmuştur. Toplam nüfusun %52.1 erkek, % 47.9 kadındır. Aktif nüfus (15-64 yaş grubu) oranı işletmeler ortalaması olarak %66.5 dir. İşletmeci ortalama yaşı ise 51.2 yıldır. İşletmecilerin eğitim yılı ortalaması 5.2 yıl olup, tamamı okuma yazma bilmektedirler. Bu işletmecilerden yalnızca %3.3 hiç okula gitmemiştir.

Koçarlı yöresi işletmelerinde ise, hane halkı nüfusu 4.7 dir. Toplam nüfusun %49.6 erkek, %50.4 ise kadındır. Aktif nüfus ise %68.1 olarak tespit edilmiştir. İşletmeci ortalama yaşı 52.2 yıldır. Eğitim yılı ortalaması ise 2.8 yıl olarak belirlenmiştir. İşletmecilerin %49.4 hiç okula gitmemiş olup bunlardan %11.1 okuma yazma bilmemektedir. Bu durum Ekler bölümünde Çizelge 7 de. incelenen işletmelerin nüfus, eğitim ve gelirleri başlığı altında gösterilmiştir. Okuma yazma bilmeyenler 49-65 yaş grubunda yer almaktadırlar.

Türkiye’de ortalama çiftçi hane nüfusu 4.8 adettir. Koçarlı işletmeleri, ortalama hane halkı nüfusuna yakın iken Kozak daha düşük çıkmıştır.

Kozak yöresinde işletme grup ortalamasına göre herhangi bir kooperatife ortak olan işletmeci oranı %62.1 dir. Bu işletmecilerin %29.1 i ise birden fazla kooperatife üyedir. Yörede ki kooperatifler Yukarıbey, Aşağıbey, Çamavlu’ daki tarımsal kalkınma ve kredi kooperatifleridir.

Koçarlı yöresinde ise işletmelerin %66.3 kooperatif ortağıdır. Çoğunlukla ortak oldukları Mazon Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kötü yönetimden ve getirilen makinaların uygun olmamasından dolayı iflas etmiştir. Bu iflas neticesinde halen ortağı olan üreticilere kooperatif borçlarından dolayı haciz gelmiştir. Bu durum yörede sosyal huzursuzluk yaratmış, üreticilerin kooperatif ve kooperatifçiliğe bakış açıları önemli oranda değişmiştir.

İşletmecilerin %25.9 kooperatifçiliği üretici aleyhine görürken, %56.7 lik bir kesim ise devletin yönetim ve denetiminde yapılması durumunda yararlı olabileceği kanaatını taşımaktadırlar. TARIŞ örneği bir uygulama isterlerken, destek kapsamına alınmasını ve taban fiyat verilmesini önermişlerdir.

İşletmecilerin iş gücü kullanımını tespit edebilmek için, yılda 300 gün çalışan 15-49 yaşları arası bir erkek işçi bir işgücü birimi olarak kabul edilmiştir. (Aras, 1988) Buna göre Kozak yöresi işletmelerde, işletmeciler toplam işgücününün %30.3 ünü, Koçarlı yöresi işletmecilerinin ise %41.2 ini tarım ve tarım dışı işlerde kullandıkları bulunmuştur. Dolayısıyla atıl işgücü oranı her iki yörede de oldukça fazladır.

5.3.2. Satışlar ve Gelirler

Kozak yöresinde 1996 yılı fiyatlarıyla tüm tarımsal gelirin %51 olan 211.650.000 TL, Koçarlı yöresinde ise %67.0 olan 316.240.000 TL fıstıkçamından elde edilmiştir. Bunu Kozak yöresi işletmelerinde %39.1 ile hayvancılık ve % 4.5 ile bağcılık, Koçarlı yöresi işletmelerinde ise %21.2 ile zeytincilik ve %8.5 ile hayvancılık izlemektedir. Tarım dışı gelirlerin oranı ise tüm gelir grupları içinde Kozak yöresi işletmeleri için %14.6, Koçarlı yöresi için ise %21.8 olarak

bulunmuştur. Ekler bölümünde Çizelge 8 de. işletmelerin gelir kaynakları itibarıyla gruplara göre oransal dağılımı gösterilmiştir.

Her iki yöre işletmecilerine de bugüne kadar fıstıkçami işletmeciliği için kredi verilmemiştir. Üreticiler ürünlerini çoğunlukla tüccara vermektedir. Kozak-Yukarıbey'deki çamfıstığı alım kooperatifi faal olmasına rağmen yöre üretiminin %15-20 sini alabilmektedir. Bunun nedeni sorulduğunda işletmeciler, kooperatifin sermaye yetersizliği nedeniyle ürünün tamamını alamadığını, alınan ürün bedelinin ise geç ödendiğini belirtmişlerdir. Yine kooperatif alım esnasında stopajını üreticilerden tahsil etmesi nedeniyle tercih edilmemektedir.

İşletmeciler çamfıstığını uzun süre kabuklu olarak saklayabilmektedir. Bu durumdan dolayı yılın her döneminde piyasada ürün bulunabilmektedir Kozak yöresindeki en büyük alıcı 400 ton/yıl kapasiteli kabuk kırma tesisi de bulunan özel bir şirkettir.

5.3.3 .İncelenen İşletmelerin Arazi Varlıkları, Mülkiyet ve Parçalılık Durumları

Kozak yöresinde incelenen işletmelerin toplam arazi varlıkları 4505 dekadır. Bu arazilerin %63.2 sini fıstıkçamlıkları oluşturur. Ortalama fıstıkçami arazi genişliği 68.1 dekadır. Bu miktarın %71.1 (48.3 da) doğal, %28.9 (19.7 da) ise üreticilerce ağaçlandırılan alanlar oluşturmaktadır. Yeni tesisler Karaveliler, Yukarıcuma ve Çamavlu köylerindeki işletmelerde yoğunlaşmıştır. Araziler işletmecilerin kendi mülkleridir. Miras yoluyla gelen arazilerin %7.9 luk bölümü tapusuzdur.

Araziler parçalı ve dağınık bir yapıya sahiptir. Ortalama 9.2 parça olan arazilerin parsel alanı genişliği 11.2 dekadır. Parçalı arazilerin %65.9 unu fıstıkçamlıkları oluşturur.

Koçarlı yöresindeki incelenen işletmelerin arazilerinin tamamı, devlet arazisi üzerindedir. Zilliyetlik durumuna göre toplam arazi varlıkları 3161.5 dekadır. Arazilerinin %49.3 ünü fıstıkçamlıkları oluşturur. Ortalama fıstıkçami arazi genişliği 48.1 dekadır. İşletmeler ortalaması olarak parsel sayısı 11.3, ortalama

parsel alanı genişliği 8.6 dekadır. Bu parçalı arazilerin %44.9 unu fıstıkçanı arazileri oluşturur. Ekler bölümünde Çizelge 9 da işletmelerin arazi varlıkları ve arazilerin parçalılık durumları verilmiştir.

İncelenen işletmelerde parsel sayısı ve parsel alanı işletmeler büyüdükçe artmaktadır.

5.4 Fıstıkçamlıklarında Yapılan Uygulamalar

Kozak yöresi işletmelerinin tamamına yakınında fıstıkçamında budama yapılmaktadır. Budamalar standart olmayıp, mutedilden, şiddetliye kadar değişik teknikler uygulanmaktadır. Aralamalara ise zorunlu olmadıkça (acil ihtiyaçlar) başvurulmamaktadırlar.

2. Fıstıkçamlıklarının altında ise çoğunlukla otlatma yapılmaktadır. Yalnızca Karaveliler köyündeki işletmeciler yeni tesis altında ilk 10 seneye kadar kendi tüketimlerine yönelik arpa, buğday yetiştirdiklerini ifade etmişlerdir.

3. Kozak da fıstıkçanı kozalağı olgunlaştıktan sonra toplanırken, Koçarlı da erken toplama yaygın bir şekilde yapılmakta, kazanlarda haşlanarak kozalaklar açılmaktadır. Dolayısıyla kozalaklar tam olgunlaşmadan toplandığından besin değeri düşük olmakta ayrıca haşlamadan dolayı lezzet, aroma ve beyazlığını kaybetmekte, kalitesi düşmektedir.

4. Koçarlı yöresi işletmeleri, orman idaresinin izin verdiği oranda budama yapmaktadır.

Yalnız bu yöre işletmelerinde son 10 yıldır yaygın bir şekilde fıstıkçamlıklarında kozalak kelebeğine karşı ilaçlama yapılmakta ve gübre kullanımı yaygınlaşmaktadır. İşletmecilerin %72.3 ü fıstıkçamlıklarında ilaçlama yaptıklarını ve gübre verdiklerini söylemişlerdir. İğzor, Korumagor, Ragor vb. kimyasal ilaç kullanılmaktadırlar.(Bu tip ilaçlar kontakt-sistemik etkili, diğer canlılara karşı zararlı ilaçlardır ve bitkilerin çiçeklenmesi döneminde kullanılması yasaktır.) Kullanılan gübreler ise 15.15.15 NPK ve 20.20 NP dir.

İlaçlamalar düzenli olarak yörede her yıl haziran ayı ve engeç temmuz ayının

ilk haftası içinde yapılmaktadır. Atım ya sırt pulvarizatörüyle ağaca çıkılarak yada uzun hortumlu bir deponun yine ağaca çıkan kişi tarafından ilacın püskürtülmesiyle yapılmaktadır.

İspanya'da 1995 yılında yapılan bir toplantıda İtalyan araştırmacılarca sunulan raporda *Dioryctria mendacella* Stgr ve özellikle *Pissodes validirostris* Gyll 'nin fıstıkçamı kozalaklarında önemli zararlar ve verim kaybına neden olduklarını bildirmişlerdir. Larva,pupa ve yumurta evrelerinde böcekler korunaklı yerlerde (kozalak içinde ve toprakta) yaşadıkları için en etkili ilaçlama döneminin böceklerin kışlama alanlarından çıktığı bahar aylarında yada yetişkin jenerasyonun kozalakları terk etmeye başladığı sonbahar dönemlerinde yapılmasının uygun olacağını ifade etmişlerdir. 1988-1989 kampanya döneminde %90 oranında kozalak zararı görülen ormanlarda yapılan ilaçlamalar neticesinde 1990 yılı kampanya döneminde böcek zararı %10'lara kadar düşürülmüştür. (Bachiller, 1995)

Yine krizalit döneminde böcekler çoğunlukla toprağa yerleştiklerinden toprak sürümü yapılması da önemli bir mücadele yöntemi olabilir. Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'nce yürütülen projeli bir çalışmada kozalak zararlılarına karşı uygulanacak mücadele yöntemlerinin belirlenebilmesi amacıyla entegre (biyolojik, biyoteknik, kimyasal, mekanik) bir araştırma sürdürülmektedir.

5- Her iki yöre işletmecileri de yaptıkları uygulamalarda kendilerine yol gösteren her hangi bir kurum olmadığını, tamamen birbirlerinden etkilenecek gübreleme ve ilaçlama yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda Kozak yöresinde Karaveliler köyü örnek oluştururken, Koçarlı yöresinde ise Esentepe köyü özellikle ilaçlama ve gübre verilmesinin ilk uygulamaya başladığı ve yaygınlaştığı yer olarak ön plana çıkmaktadır.

5.5. İlgili Kooperatifler, Yapılanmaları, Yöredeki Etkinlikleri

Kozak yöresinde fıstıkçamının değerlendirilmesi konusunda faaliyet gösteren Aşağıbey ve Yukarıbey tarımsal kalkınma kooperatifleri, Koçarlı yöresinde ise faaliyetini askıya almış olan Mazon Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır.

Yukarıbeydeki kooperatif 1968 yılında kurulmuştur. Toplam ortak adeti 321

kişidir. Çalışma konusu çamfıstığı üretim, depolama ve pazarlamasıdır. Çalışma alanı yöredeki 11 köye yayılmıştır. Kooperatif bugüne kadar 1980-1991 tarihleri arasında beş kez işletme sermayesi olarak Ziraat Bankası'ndan 75.000.000 TL. Or-köy den 1994 yılında yine işletme sermayesi olarak 2.749.000.000 TL'lik kredi kullanmıştır.

Aşağıbey Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ise 1974 yılında kurulmuş olup, ana faaliyet alanı odun hammadesi alım ve işlenmesidir (dikili dahil). Kereste işleme tesisleri vardır. Toplam ortak adeti 143 kişidir. Aşağıbey köyü muhtarlığının da ortak olduğu kooperatif tüzüğü gereği Aşağıbey köyünden, kısmen de Kaplan köyünden fıstıkçami kerestesi temin etmektedir. Yörede ortalama 10.000 m³ civarında tapulu kesimden elde edilen envalin 500 m³ ünü alabilmektedir(1995 yılı). Kooperatif 1985-1987 yılları arasında dört kez Ziraat Bankası'ndan toplam 105.700.000 TL, 1993 yılında ise Or-köy den 2.025.832.000 TL işletme kredisi almıştır.

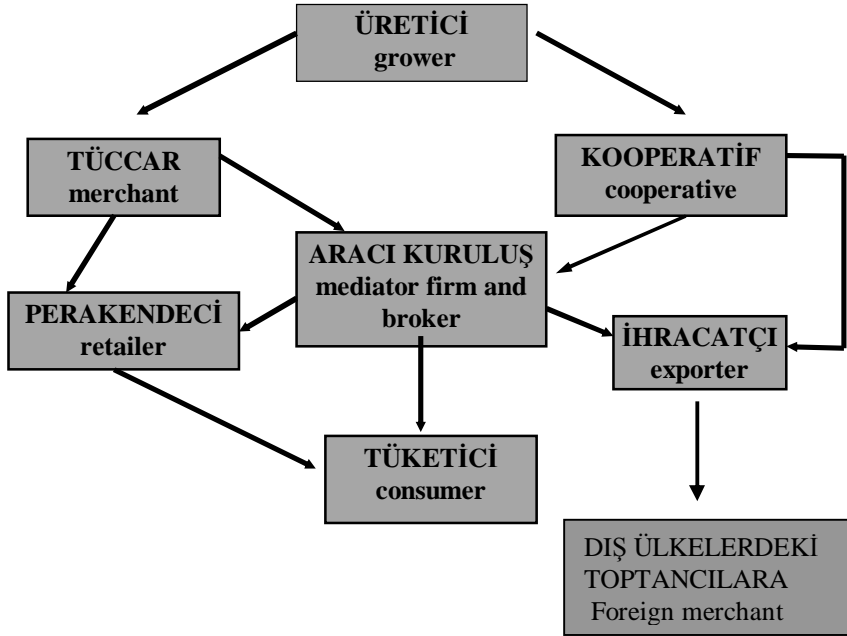
Koçarlı-Mersinbelenli köyündeki kooperatif ise 1971 yılında kurulmuştur. Kuruluşunda ortak sayısı 438 olan kooperatif çok geniş çevreden kendine ortak almıştır. Asıl faaliyet alanı çamfıstığı alım, işleme ve pazarlama olan kooperatif 1987 yılında İtalyanlarla yapılan bir antlaşma ile Tarım Bakanlığı'ndan aldığı hibe kredi ile 500 ton/yıl kapasiteli kabuk kırma makinaları getirmiş ve işleme tesislerini kurmuştur. 660.000 DM mal olan makinalar uygun olmadığından tesisten yararlanılamamış ve 1989 yılında kooperatif kaymakamlığın yönetimine bırakılmıştır. 1994 yılında ise yönetim kurulu yenilenmiştir. Or-köy den 438.000.000 TL ve Ziraat Bankasından (1988) 170.000.000 TL kredi kullanan kooperatifin, ödenmemiş borçları nedeniyle üyelerine icra kararı alınmıştır. Kaymakamlığın devreye girmesiyle kalan 300 ortağından toplanan para ile Or-köy borcu ödenmiş, Ziraat Bankası ile anlaşmaya varılmıştır. Kooperatif borçlarını ödeyebilmek için hizar tesislerini ve gayrimenkullerinin bir kısmını satmak zorunda kalmıştır.

5.6.Çamfıstığı Alımıyla İlgili Tüccar ve İhracatçılar

Koçarlı yöresinin tamamı, Kozak yöresi ürünlerinin önemli bir bölümü tüccar tarafından alınmaktadır. Koçarlı da alımlar Aydın ve Kozaktan gelenlerce yapılırken, Kozaktaki ürünün büyük bir kısmı yöredeki bir özel şirket tarafından alınmaktadır. Diğer firmalar ise Ege İhracatçı Birlikleri'ne bağlı Ege Kuru Meyve ve Mamülleri Birliği üyeleridir.

Bu firmaların ana uğraşı konuları zeytinyağı, üzüm ve incirdir. Bu arada kısmen de çamfıstığı alımı yapmaktadırlar. Bu durumdan dolayı firmalar rekoltenin düşük olduğu yada ürün fiyatlarının çok yükseldiği dönemlerde alım yapmamayı tercih etmektedirler.

Yörelerde Çamfıstığı Pazarlama Kanalları
Marketing channels for pine nut

5.7. Pazarlar

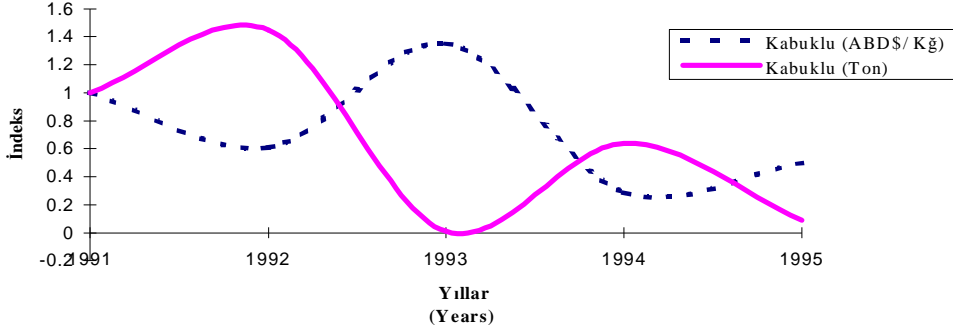
Türkiye'den ihracat dünyanın her tarafına yapılmakla beraber başlıca alıcı ülkeler; Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, ABD, Körfez Ülkeleri, Mısır ve Suriye'dir.(DİE. 1995)

İthalatçı ülkeler özellikle beyaz, iri, kırıksız, iyi elenmiş ve yıkanmış, ürünleri tercih etmekte, alfotoksin ve diğer zararlılara karşı sağlık belgesi istemektedirler. Ana ihraç limanı İzmir'dir. Bunun yanı sıra Gaziantep ve İstanbul'dan da ihracat yapılmaktadır.

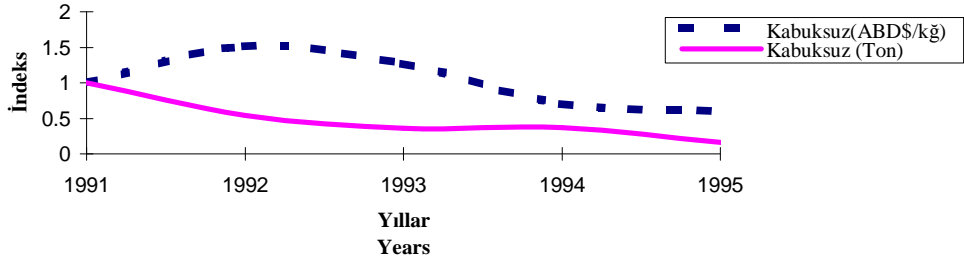
Çamfıstığı'nın dünya pazarlarına yıllık global sürüm miktarı 20.000 ton civarındadır. Bu pazarda 10.000 tonluk üretim ile Çin Halk Cumhuriyeti ilk sırada yer alır. Bunu Pakistan-Afganistan 5.000 ton, İspanya 3.000 ton, Türkiye 1.200 ton, Portekiz 850 ton ve İtalya 400 ton ile takip etmektedir. (Ege İhracatçı Birlikleri. 1996) *Pinus pinea* L tohumları diğer Asya kökenli fıstıkçamı orijinlerine göre iri, beyaz ve lezzetli tadı dolayısıyla aranmakta ve yüksek fiyatlarla satılmaktadır.

Türkiye'nin son yıllar itibarıyla çamfıstığı ithalat ve ihracat verileri Ekler bölümünde Çizelge 11 de yine yıllara göre iç ve dış piyasalara verilen çamfıstığı miktar ve fiyatları da, Çizelge 12 de verilmiştir.

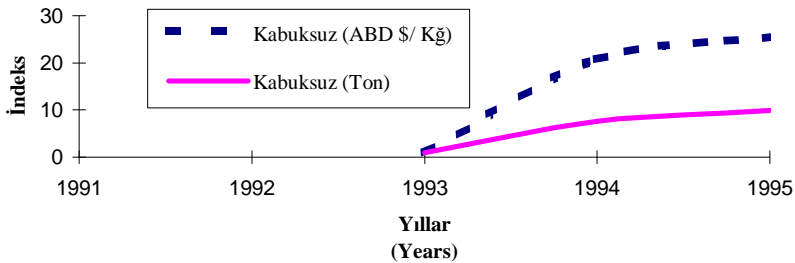
Grafik 1 Türkiye'den Yapılan Kabuklu Çamfıstığı İhracat Dağılımı
Graph 1. Distribution of pine nut with shell export of Turkey

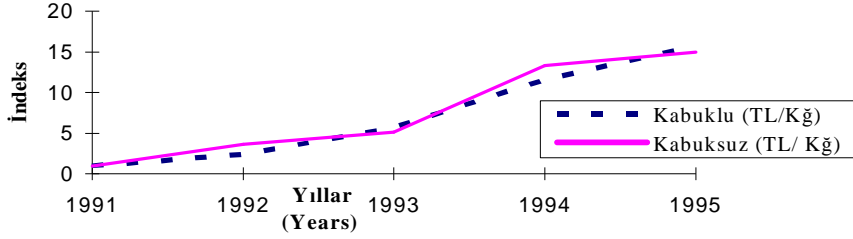
Grafik 2. Türkiye'den Yapılan Kabuksuz Çamfıstığı İhracat Dağılımı
Graph 2. Distribution of pine nut export of Turkey

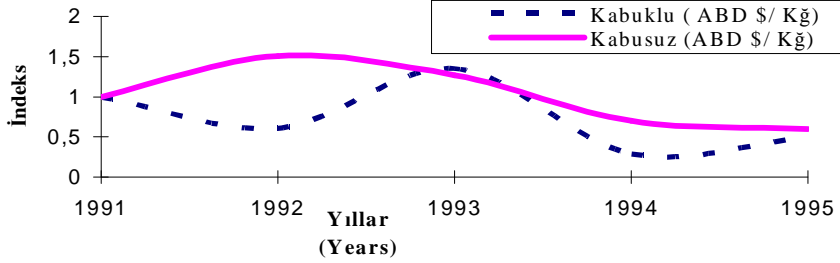
Grafik 3. Türkiye'nin Yaptığı Kabuksuz Çamfıstığı İthalat Dağılımı
Graph 3. Distribution of pine nut import of Turkey

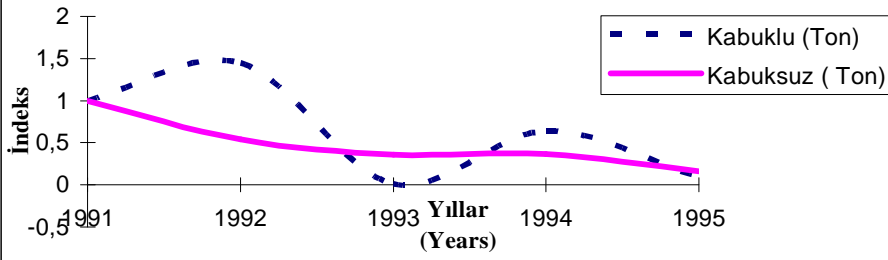
Grafik 4. İç Piyasada Yıllara Göre Kabuklu-Kabuksuz Çamfıstığı Fiyat Dağılımı (TL/ Kg)
Graph 4. Distribution of pine nut and pine nut with shell prices to the years in internal markets.

Grafik 5. Türkiye'den Yapılan Kabuklu-Kabuksuz Çamfıstığı İhracat Fiyat Dağılımı (ABD \$/ Kg)
Graph 5. Distribution of pine nut and pine nut with shell export prices of Turkey

Grafik 6. Türkiye'den Yapılan Kabuklu-Kabuksuz Çamfıstığı İhracatı Miktar Dağılımı (Ton)
Graph 6. Distribution of pine nut and pine nut with shell quantities of Turkey.(tone)

Grafiklerden de görüleceği gibi son yıllarda çamfıstığı'nın yurtiçi fiyatları hızla artarken, ihracat miktar ve fiyatları da gerilemektedir. Yine 1993 yılından itibaren de ithalat başlamış bulunmaktadır. İthal edilen çamfıstığı çoğunlukla Asya menşeli olup, kalitesizdir. Bu ürünler yurt içine yerli üretim ile karıştırılarak sürülmektedir.

İhracatçı firma ve diğer alım yapan tüccarlar ile yapılan görüşmelerde yıl boyunca aktif olan dış piyasaların, yalnızca paskalya döneminde azaldığını belirtmişlerdir. Borsa da oluşan fiyatlar incelendiğinde de götürebileceği gibi ihracat fiyatlarının dolar bazında gerilemesine karşın, yurtiçi fiyatlarının 1992-1995 yılları arasında kabuklu çamfıstığı fiyatı 3.7 kat, iç fıstık fiyatı ise 3.9 kat artmıştır. Dolayısıyla yurt içi arzı artarken, ihracat miktarları düşmüştür.

Yapılan görüşmelerde, ihracatın azalmasının nedenleri olarak; üretim miktarının azalması, haksız rekabet, döviz kurlarındaki artış ve yeni pazarlara ulaşamamak gösterilmiştir. Özellikle Çin ve İspanya ile rekabet edemez duruma geldiklerini ifade etmişlerdir. Yine ihracatçılar, ürünü dış pazarlarda tüketiciye ulaştıramadıklarını, toptancılara verdiklerini belirtmişlerdir.

İhracatında borsa tescili istendiğinden çamfıstığı'nın bir kısmı İzmir Ticaret Borsasında işlem görmektedir. 1995 yılı itibarıyla borsada işlem gören çamfıstığı fiyat ve miktarları Ekler bölümünde Çizelge 13 başlığı altında verilmiştir. İşlemler esnasında satıcı tarafından stopajı ödendiğine dair belge, alım-satım beyannamesi, satış faturası ve ürün fiyatının borsada oluşan fiyatlara uygunluğu aranmaktadır. Bu hizmetler karşılığında borsa, işlem miktarının 1/1000'i kadar tescil ücreti almaktadır. Teslim-tesellüm ile ilgili anlaşmazlıklarda ise hakem rolü üstlenmektedir.

İhracatı esnasında gümrük tarafından istenilen belgeler ise;

Kontrol Belgesi: Bu belge ürünün uygunluğu ve standartları hakkında bilgileri içerir. T:C DİE Dış Ticaret Genel Müdürlüğü'nce verilir.

Sağlık Sertifikası: İhraç edilen bitkisel ürünün, zararlılarıyla ilgili gerekli kontrollerin yapıldığını ve ithalatçı ülkenin aradığı şartlara uygunluğu tescil edilir. Belge Zirai Karantina Müdürlüğüne verilir.

İhracat Tescil Beyannamesi: Ürünün ticaret borsasında işlem gördüğünü, alınıp satıldığını ve borsa da belirlenen fiyat rayiçlerine uygun olduğunu gösterir belgedir. Ticaret Borsası tarafından verilir.

SİB (Serbest İhracat Beyannamesi): İhracatın yasal olduğu, ihracatçının birlik üyesi olduğu ve yasal mevzuatlara uygunluğunu gösterir belgedir .İhracatçılar Birliği tarafından verilmektedir.

Alıcı ve satıcılar arasında yapılan diğer akit ve sözleşmelerde bu belgelere ilave edilmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ege Bölgesi, Türkiye genelinde bakıldığı zaman fıstıkçamı (*Pinus pinea* L.) açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle çamfıstığı işletmeciliğinin yörelerde gittikçe yaygınlaşması ve Orman Bakanlığı'na da teşvik edilerek, orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik olarak yapılan ağaçlandırmalarda öncelikle yer verilmesi, buralardaki işletme ve işletmeci yapısının irdelenmesini önemli kılmaktadır.

İşte bu çalışma ile Ege bölgesi fıstıkçamı alanları taranarak, belirlenen yörelerde işletmeci ve işletme tipleri incelenmeye çalışılmış, sorunları belirlenmiştir.

Çalışmada elde edilen bazı sonuçlar çerçevesinde konuyu değerlendirirsek;

Mülkiyet en önemli sorun olarak görülmektedir. Bergama-Kozak yöresinde kadastro çalışmalarının büyük bir kısmının bitirilmesi önemli bir gelişme olmasına rağmen, Yukarıbey'de (Kozak) çalışmalara başlanamamış olması, Çamavlu ve Kaplan köylerinde ise bir çok yerin halen orman teşkilatıyla sorunları bulunması bazı olumsuzlukların devam ettiğini göstermektedir. Yine Başta Koçarlı yöresi olmak üzere Ege Bölgesi'ndeki fıstıkçamı alanlarının önemli bölümünde kadastro çalışmalarına başlanamaması yada bitirilememesi orman teşkilatı ile yöre halkını karşı karşıya getirmiş, yerel orman kuruluşlarını zor duruma sokmuştur.

Kabul etmek gerekir ki, özellikle çamfıstığının değerlendirilmesi aşamasında teorikte bu yerlerin devlet ormanı niteliğinde görünmesine rağmen, pratikte yöre halkı tarafından fıstıkçamı ormanları paylaşılmıştır. Kısacası buralarda bir işgal işletmeciliğinden söz edilebilir.

Devletinde bu sorunun çözümünü zamana bırakması ve koruma problemleri nedenleriyle kadastra çalışmalarının bu tip yerlerde yapılamaması sorunu daha da içinden çıkılmaz bir duruma getirmektedir. Bu sorun iki önemli nedenden dolayı çözümlenmek zorundadır. Bunlardan ilki yapılan ağaçlandırmalar ile oluşturulan binlerce hektar fıstıkçamı ormanının gelecekte aynı mülkiyet sorunları ile karşı karşıya kalacağı gerçeği. Diğeri ise, bu ormanların devamlılığının nasıl

sağlanacağıdır. Mevcut şartlar altında bu yörelerde üretim modeli önceliğinin değişmesi ormanların devamlılığını da olumsuz etkilemektedir. Nitekim. Gördes yöresinde yapılan tespitlerde tapulu fıstıkçanı alanlarının tahrip edildiği, tütün arazileri haline getirilmeye başlandığı görülmüştür. Daha önceleri de bu olumsuz etkiler delicelikler ve palamut meşeliklerinin devrinde yaşanmıştır.

1- Bu ormanların işletilmesi konusunda üretilecek çözümlerde devlet mülkiyeti esas alınmalıdır. Ağaçlandırılacak alanlar ise ihtisas (uzman) kooperatifleşmeler teşvik edilerek, üreticilerin de etkin katılımının sağlanması şartı ile bu tür kooperatifler tarafından yönlendirilebilir. Burada önemli olan çamfıstığına değerlendirilmesi olmalıdır. Bu ormanlardan yapılacak her türlü kesim ve ormanlar altında uygulanacak diğer üretim modelleri (Karma Sistemler) ise devletin belirlediği kurallar ve işletmecilik planları çerçevesinde yapılmalıdır.

Bu amaçla özel planlar hazırlanmalı, amenajman planlarında yer almalıdır. Zira unutulmamalıdır ki yöre işletmeleri birer tarım işletmesi şeklindedir ve kısa dönemdeki gelir artışlarıyla ilgilenirler, yani üretimin sosyal maliyeti (fiyatları) ilgi alanlarına girmez.

2- Potansiyel fıstıkçanı alanlarının belirlenmesi çalışmalarına da önem verilmelidir. Belirlenen bu alanlar fıstıkçanı tesis edilmek şartıyla açık ve net şekilde hazırlanacak şartnameler ve ihale yoluyla kooperatif veya köy tüzel kişiliklerine verilebilir. Özel ağaçlandırmalar teşvik edilebilir.

3- Fıstıkçanı son yıllarda üzerinde çok durulan, tartışılan bir türümüz olmasına rağmen, bu konuda yapılan çalışmaların sınırlı olması etkin öneriler geliştirilmesine fırsat vermemektedir.

Çamfıstığı üretimi eğer öncelikli amaç olarak ele alınacak ise, verim gücünün artırılmasına yönelik detaylı ve çok yönlü çalışmalara gereksinme duyulmaktadır. Halen bu amaca yönelik fidan tedariki, aşılama teknikleri, budama-aralama çalışmaları, girdi teminleri, zararlılarla mücadele yöntemleri, bu tip arazilerden çok yönlü yararlanabilme imkanları, işleme ve pazarlama durumlarının iyileştirilmesi vb. konularda yeterli çalışmalara sahip olduğumuzu söyleyemeyiz. Bu durum

üreticilerin bir takım bilimsel alt yapıdan uzak yöntemler geliştirmesine sebep vermiş, bölgeler arası uygulama farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Eğitim, yayım ve tanıtım konularındaki yetersizlikler bu yörelerde önemli sorunlar yaratmaktadır. Oysa orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesi ve toplum ormancılığının yaygınlaştırılabilmesi amacıyla bu tür faaliyetlerin yaygınlaştırılması gereği vardır.

Bu ormanların korunmasının sadece ekonomik değerinin olmadığı, aynı zamanda uzun vadeli çıkarlarının da (erozyon, göç, ormanlardan çok yönlü yararlanma, bu ormanlarla ilişkili diğer gelir kaynaklarının yaratılması vb.) ormanların devamlılığının sağlanması ile olabileceği konusunda yöre insanlarının bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

4- Örgütlenme eğilimleri oldukça zayıftır. Her iki yörede de kooperatifleşme yapısı oluşmasına rağmen kötü yönetim, tüzük yetersizlikleri, yörelerde özel sektörün monopol oluşturma çabaları, ortakların ilgisizliği ve bilgisizliği, denetim yetersizliği, kaynakların yanlış yönlendirilmesi vb. bir çok nedenden dolayı şu anda örgütlenmede gelinen yerin başlangıç noktasından daha iyi olduğu söylenemez.

Koçarlı yöresindeki kooperatif iflas ettirilmiş, ortaklarına haciz kararı çıkarılmışken, Kozak yöresindeki kooperatifler kaynak aktarımıyla ayakta tutulmaya çalışılmakta, mevcut üretimin katma değeri ise yöre dışına çıkmaktadır.

Üreticilerin bu arada kooperatife bakış açıları da önemlidir. Zira her ne kadar üretici örgütlenmelerini kooperatif olarak nitelendirsek de, bilinçli bir ortak yapısını görmek mümkün değildir. Oluşan en küçük olumsuzlukların dahi düzeltilmesi ve yeniden yöre insanlarının güveninin sağlanması oldukça uzun bir süre alabilmektedir. Ortaklarda kısa vadeli beklentilerin ağırlık kazanması, birlikteliğin sağlanamaması ve yukarıda bahsettiğimiz bir çok sorunun da dolaylı etkisi ile genelde başarılı olmak zor gibi görünmektedir.

Öyleyse öncelikle üreticilerin kooperatifleşmeye bakış açılarının değiştirilmesi kooperatif-ortak ilişkilerinin artırılması, üreticilerin kooperatif ve kooperatifleşmeye sahip çıkmalarının sağlanması, örgütlenme ve pazar ağının güçlendirilmesi

gerekmektedir. Bu amaçla ihtisas kooperatiflerinin yaygınlaştırılarak bir çatı altında toplanması ve eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesi kanımızca faydalı olacaktır.

5- Bu yörelerde geçim kaynakları toprağa bağlıdır. Oysa yöre toprakları çoğunlukla %15 den fazla eğimli, zayıf, çoğunlukla orman toprakları niteliğindedir. Özellikle tarımsal ürün desenlerinin buralarda uygulanması çok zor görünmekte, en azından maliyeti çok artırmaktadır. Arazilerin parçalı yapıda olması ve miras yoluyla da parçalanmaya devam etmesi toprağa dayalı geçim kaynaklarının yeterli olmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim çalışmada da belirtildiği gibi atıl işgücü oranları yıl ortalaması olarak %50 lerin üzerinde bulunmuştur. Fıstıkçanı ise tek üretim dalı haline gelmeye başlamıştır. Ürün miktarlarında yıllara göre önemli farklılıklar yaşanması ise bu yöre insanlarının elde ettiği gelirleri önemli oranda etkilemekte, geleceğe dönük üretim belirsizliklerine de sebebiyet verdiği için gelir devamlılığının sağlanması açısından risk oluşturmaktadır. Arazilerin miras yoluyla parçalanmaya devam etmesi ise bu geliri paylaşanların sayısının artmasına neden olmaktadır

Dolayısıyla yöre yapılarına özgün toprağa bağımlı olmayan gelir kaynağı yaratabilecek faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle gelir artırılırken, gizli yada mevsimlik işsizliğin azalmasına, işgücünün dinamizm kazanmasına imkan sağlanabilecektir.

6- Ürün miktarının yıllara göre önemli farklılıklar göstermesi, ihracatta önemli sıkıntılar oluşturmuştur. Özellikle Çin, Afganistan menşeli kalitesiz ürünler ülkeye girmeye başlamıştır. 1990-1991 yılları arasında ortalama 500 ton olan ihracat miktarları, 1993 yılından sonra 200 tona kadar gerilemişken ithalat önemli oranda artmıştır.

Dolayısıyla üretim noktalarından, son pazara kadar başarılı bir pazarlama ağı ve yönetimi gerekmektedir. Başarı koşulları ise kısaca;

- Depo ve depolama şartlarının iyileştirilmesi ve yeterli hale getirilmesi,
- Pazar fırsatlarının analizi (Doğru şekilde pazarların algılanması),
- Hedef pazarların incelenmesi, seçilmesi ve son tüketiciye kadar ulaşabilme imkanlarının araştırılması,

-Rekabet şartlarının bilinmesi, mevcut, potansiyel rakiplerin tanınması, takibi, olarak gösterilebilir.

Pazarlama çabalarının organizasyonu, pazara sürüm gücünün tespiti, oluşabilecek muhtemel talep projeksiyonu değişikliklerinin hesaplanabilmesi ve önlemlerin bunları da kapsayacak şekilde hazırlanması başarı koşullarını tamamlar niteliktedir. Bu durum, diğer ikincil ürün gruplarını da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Yapılacak tüm çalışmalar gerekli mevzuat, diğer düzenleme ve uygulamalar ile desteklenmelidir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ve getirilen öneriler ışığında özetle şunu belirtmek yerinde olacaktır. Çamfıstığının da içinde olduğu diğer ikincil orman ürün grupları, yakın bir gelecekte gerek orman ürünlerinden elde edilen gelirler içinde gerekse kırsal kalkınma çabalarına yönelik faaliyetlerde önemli paya sahip olacaktır. Özellikle kültüre alma çabaları, modern girdi ve tekniklerinin kullanımının geliştirilmesi, sermayenin yaygınlaşması bu süreci daha da kısaltacaktır. Kanımızca, bu durum yörelerdeki işletme ve işletmecilerin iyi analiz edilmesini ve karşı karşıya buldukları sorunların çözümünü gerek orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesi, gerekse mevcut kaynakların devamlılığı ve verimliliği açısından önemli kılacaktır.

ÖZET

Bu çalışma, Ege Bölgesi fıstıkçamı (*Pinus pinea L.*) alanlarında, özellikle özel işletmeciliğinin irdelenmesi ve çamfıstığının yöreler için sosyo-ekonomik öneminin ortaya konulması amacı ön plana çıkarılarak yapılmıştır.

Çalışma ile, Ege Bölgesi fıstıkçamı alanları taranmış, proje amacına uygun olarak belirlenen İzmir-Bergama-Kozak yöresi ve Aydın-Koçarlı- Mazon bölgelerindeki toplam 20 köyü kapsayacak şekilde 93 adet üretici ile anket çalışmaları yapılmıştır. Çamfıstığı esas alınarak üretim aşamasından, pazarlanması aşamalarına kadar olan süreçler, bu arada devreye giren diğer kooperatif, devlet, tüzel ve özel kişi ve kuruluşları da kapsayacak şekilde genişletilerek incelenmiştir. Yine her iki yöredeki fıstıkçamı alanlarından, örnekler alınarak birim alandaki fıstıkçamı ağaç sayısı, kozalak miktarları ve çalışmada verilen yaş gruplarına göre dağılımları belirlenmiştir.

Çalışmada ana ve alt başlıklar altında, işletme ve işletmecilerin genel yapıları, gelirleri, arazi varlıkları, fıstıkçamlıklarında uygulanan teknik ve idari uygulamalar, tercih nedenleri, bilgi birikimleri, pazarlama imkanları, köy tüzelkişiliği fıstıkçamı alanları, ilgili kooperatifler, çamfıstığı alımı yapan özel kişi ve kuruluşlar, Türkiye'nin çamfıstığı ihracat ve ithalat dağılımları incelenmiştir.

Sonuç olarak her iki yörede de çamfıstığının üretici gelirleri içinde önemli paya sahip olmasına rağmen teknik uygulamalarının yeterli olmadığı, mülkiyet paylaşımından kaynaklanan önemli sorunları bulunduğu, özellikle toprağa bağlı olmayan ikame gelir kaynaklarının yetersiz olduğu, kooperatiflerin etkin olmadıkları görülmüştür. Ayrıca çamfıstığı ihracatında son beş yıllık veriler baz alınarak yapılan incelemelerde önemli gerilemeler yaşandığı tespit edilmiştir.

Yukarıda belirlenen temel sorunlara yönelik getirilen öneriler şunlardır: Tarım topraklarından orman topraklarına geçiş zonlarında bulunan yerlerde yöre koşulları da göz önüne alınarak yerleşik nüfusun mülkiyet sorununun çözümüne öncelik verilmez. Toprağa bağlı olmayan ikame gelir kaynakları yaygınlaştırılmalıdır. Mevcut işletmeciler yapısı dikkate alındığında fıstıkçamı ormanlarının köylüye devri,

bu ormanların devamlılığı açısından önemli sorunlar oluşturabilecektir. Bu nedenlerden ötürü devlet mülkiyeti esas olmak şartıyla, ormanlardaki işletmecilik anlayışını yöre insanının lehine değiştirecek bir geçiş programı hazırlanmalıdır. Bu programların hazırlanması aşamasında kooperatiflere ve köy tüzel kişiliklerine öncelik verilmelidir.

SUMMARY

This study aimed to examine the private stone pine farms in Ege Region and reveal the socio-economical importance of pine nut production.

With this study, the stone pine areas of Ege Region were scanned and taken a poll with 93 farmers who are from Izmir-Bergama-Kozak and Aydin-Koçarlı-Mazon that cover 20 villages was carried out. All processes from the growing to the marketing of stone pine including cooperatives, individuals and private enterprises were examined. Various parameters of these two locality such as number of trees per unit area (1000 m²), number of cones, and distribution to age classes were determined by using the random sampling method.

The stone pine trees, farming in the areas owned by private ownership, socioeconomic structure of farms, land properties, practices used by farmers in stone pine stands, traders, cooperatives and pine nut import and export of Turkey were examined under the fitting subtitles.

Despite in the both region stone pine shares an important rate of incomes, there are some problems arising from technical and ownership problems. Especially lack of soil-independent-income sources, inefficiency of cooperatives can be taken into account. Additionally significant reduction in pine nut exports was determined in respect of the results of the last five years export data.

The suggestions devoted to solve above mention problems are: Solution of ownership problems of inhabitants who live agriculture-forest transition zones has to get precedence The substitute income sources which does not depend to soil have to be increased. Regarding present ownership of stone pine stands, for the transferring could cause important harms for sustainability of stands, provided keeping the state ownership, programs to transfer gradually utilization and management rights to the local people have to be planned. Cooperatives and public organizations have take precedence in these programs.

KAYNAKÇA

- ACAR, İ. 1987, Ormancılık ve Yeni Boyutlar Orman Müh. Odası Dergisi, Sayı: 8, Yıl: 24- Ankara
- ACUN, E. 1982, Devlet Fıstıkçamı Ormanlarının Değerlendirilmesi Olanakları, İstanbul Üniversitesi. Orman Fak. Dergisi, Cilt:32, Sayı:1- İstanbul
- ARAS, A. 1988 Tarım Muhasebesi, Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Yayın No: 486 - İzmir
- CATALON BACHILLER, G. 1995, The Stone Pine As Producer of Dried Fruits, Centro de Investigacion Forestal, INIA, El Pino Pinonero Como Arbol Productor De Frutos Secos En Los Paises Mediterraneoos 28040 Madrid-Spain
- CATALON-BACHILLER, G. 1990, Plantations of Pinus pinea, Servicio de Material Genetici ICONA, Ecologia No:4, Madrid- Spain
- ENGİNDENİZ, S 1993, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tire İlçesi Orman Köyleri Tarım İşletmelerinin Sosyo-ekonomik Analizi, Tarım Ekonomisi, Ege.Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü- İzmir.
- GÖKÇE,O. 1992, Türkiye’de Ormancılık Politikası, Türkiye Sosyal-Ekonomik Araştırmalar Vakfı (TÜSES) Yayınları- İstanbul
- İKTÜEREN, Ş, 1973, Orman-Halk İlişkileri Bakımından Fıstıkçamı Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Seri:A, Cilt:19, Sayı:2-İzmir
- İzmir Ticaret Borsası, 1991-1992-1993-1994-1995 Yılları Borsa Bültenleri Yayın No: 49,52,56-İzmir
- KAVAS,A,1995 Pazar Fırsat Analizi İşletme Yönetimi ve Kalkınma Araştırmaları Dizisi No:2, EĞİAD-İzmir

- KONAK, K. İLASLAN, M. ARMAĞAN, G. 1996 Basılmamış Araştırma, Aydın İli Koçarlı İlçesi Orman ve Dağ Köyleri Sosyo-Ekonomik Durumu ve Gelir Kaynaklarını Arttırma Olanaklarının Değerlendirilmesi. ADÜ Ziraat Fak, Aydın
- KULABAŞ,E. 1994 Bergama-Kozak Yöresi Fıstıkçamı Ormanlarının Edafik, Kilimatik Yapılarıyla İlgili Ön Rapor (Basılmamış) Orman Toprak Laboratuvarı İzmir.
- MİLLİ PRODUKTİVİTE MERKEZİ (MPM) 1987 Özel Sayı Cilt:16, Sayı:1- Ankara
- ORMAN BAKANLIĞI, 1993 1. Ormancılık Şurası Tebliğler ve Ön Çalışma Grubu Raporları, Cilt:2, No: 13, Yayın No: 006- Ankara
- SELÇUK,H. 1994 Fıstıkçamının(Pinus pinea L.) Özellikleri, Ekonomik Değeri ve Yetiştirme, Bakım Tekniği Hakkında Rapor O.G.M. Teknik Bülten Serisi, Sayı: 10,- Ankara
- TANI, A. 1991 Potential Drought Damage İn Stone Pine (Pinus pinea L.) Mantı, E-Boschi Vol: 42- Rome- Italy
- UÇKUN,G-TÜRKER,A.- BEKİROĞLU, S-OK,K, İinvestigation Of The Social Forestry Activities Carried Out By The Regional Forestry Directotares At Bolu, Zonguldak, Denizli and İzmir- GCP/TUR/045/SWI- Ankara